

ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ОЧІКУВАННЯ БІЗНЕСУ

©2020 ДАНИЛЕВИЧ Н. С., РУДАКОВА С. Г., ЩЕТИНІНА Л. В., ВАЩЕНКО Є. О.

УДК 339.5
JEL: D84; L26; L53; O10

Данилевич Н. С., Рудакова С. Г., Щетинина Л. В., Ващенко Є. О. Економічна ситуація в Україні: очікування бізнесу

На шляху до покращення економічної ситуації та зростання економіки за останні п'ять років були здійснені значні зусилля щодо спрощення умов для ведення бізнесу. Разом із тим, на даний час Україна сприймається як країна із надмірним регулюванням і високим рівнем корупції, що не є сприятливим для бізнес-середовища. Тому надзвичайно актуальні дослідження чинників, що впливають на очікування бізнесу на сучасному етапі. Метою статті є дослідження умов створення для бізнесу сприятливого середовища через запровадження дерегуляційних заходів, усунення надмірних адміністративних навантажень на бізнес і зменшення державного контролю. Використовується методологія аналізу статистичних даних і науковий підхід «прогнозування». Оцінено очікування бізнесу, які в основному складаються з позитивних оцінок і прогнозів щодо економічної ситуації в Україні. Проте бізнес-середовище наголошує, що в Україні досі існує проблеми в організації та здійсненні реформ. Визначено головні проблемні напрямки: нестабільне зростання виробництва, дефіцит кваліфікованого персоналу, малі темпи зростання, когерентність законодавчого середовища. Виявлено існування неформальних відносин різних гілок влади та бізнесу. Зростання загальних обсягів реалізації продукції та поліпшення фінансово-економічного стану прогнозують респонденти всіх видів економічної діяльності, крім підприємств енерго- та водопостачання. Найвищі очікування – у підприємств торгівлі та переробної промисловості. Дефіцит кваліфікованого персоналу може бути одним із факторів, що буде гальмувати економічну активність у майбутньому. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є питання розробки заходів для поліпшення очікувань бізнес-середовища. У практичному значенні існує диспропорція між регіонами України та масштабами бізнесу щодо економічних очікувань на 2020 р.

Ключові слова: бізнес-середовище, дерегуляторні заходи, діловий клімат, корупція.

DOI:

Табл.: 1. **Бібл.:** 11.

Данилевич Наталія Станіславівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: iljusha@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2321-0487>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com//K-6231-2018>

Рудакова Світлана Григорівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0623-6140>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/K-7671-2018>

Щетинина Людмила Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: sludval@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1519-0647>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/K-7196-2018>

Ващенко Євгеній Олександрович – студент, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

УДК 339.5

JEL: D84; L26; L53; O10

Данилевич Н. С., Рудакова С. Г., Щетинина Л. В., Ващенко Е. А. Экономическая ситуация в Украине: ожидания бизнеса

На пути к улучшению экономической ситуации и росту экономики за последние пять лет были осуществлены значительные усилия по упрощению условий для ведения бизнеса. Тем не менее, в настоящее время Украина воспринимается как страна с чрезмерным регулированием и высоким уровнем коррупции, что не является благоприятным для бизнес-среды. Поэтому чрезвычайно актуальны исследования факторов, влияющих на ожидания бизнеса на современном этапе. Целью статьи является исследование условий создания для бизнеса благоприятной среды путем внедрения дерегуляционных мероприятий, устранения избыточных административных нагрузок на бизнес и уменьшения государственного контроля. Используется методология анализа статистических данных и научный подход «прогнозирование». Оценены ожидания бизнеса, которые в основном состоят из положительных оценок и прогнозов относительно экономической ситуации в Украине. Однако бизнес-среда отмечает, что в Украине до сих пор существует проблемы в организации и проведении реформ. Определены главные проблемные направления: нестабильный рост производства, дефицит квалифицированного персонала, незначительные темпы роста, когерентность законодательной среды. Обнаружено существование неформальных отношений различных ветвей власти и бизнеса. Рост общих объемов реализации продукции и улучшения финансово-экономического состояния прогнозируют респонденты всех видов экономической деятельности, кроме предприятий энерго- и водоснабжения. Самые высокие ожидания – у предприятий торговли и перерабатывающей промышленности. Дефицит квалифицированного персонала может быть одним из факторов, который будет тормозить экономическую активность в будущем. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является вопрос разработки мер по улучшению ожиданий бизнес-среды. В практическом смысле существует диспропорция между регионами Украины и масштабами бизнеса относительно экономических ожиданий на 2020 г.

Ключевые слова: бизнес-среда, дерегуляторные мероприятия, деловой климат, коррупция.

Табл.: 1. **Библ.:** 11.

Данилевич Наталья Станиславовна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: iljusha@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2321-0487>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com//K-6231-2018>

Рудакова Светлана Григорьевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0623-6140>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/K-7671-2018>

Щетинина Людмила Валерьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: sludval@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1519-0647>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/K-7196-2018>

Ващенко Евгений Александрович – студент, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

UDC 339.5

JEL: D84; L26; L53; O10

Danylyevych N. S., Rudakova S. H., Shchetinina L. V., Vashchenko E. O. The Economic Situation in Ukraine: Business Expectations

Significant efforts have been made over the past five years to improve the economic situation and economic growth to simplify the conduct of business. However, Ukraine is now perceived as a country with excessive regulation and high levels of corruption, which is not favorable for the business environment. Therefore, research on the factors that affect business expectations at the current stage is extremely relevant. The article is aimed at studying the conditions for creating a favorable environment for business by introducing deregulation measures, eliminating excessive administrative burdens on business and reducing the State control. In the study, the methodology of statistical analysis and the scientific approach of «forecasting» are used. Business expectations, which mainly consist of positive assessments and forecasts regarding the economic situation in Ukraine, are evaluated. However, the business environment notes that Ukraine still has problems in organizing and implementing reforms. The main problem directions have been defined as follows: unstable production growth, shortage of qualified personnel, low growth rates, coherence of the legislative environment. The existence of informal relations between the various branches of government and business has been discovered. Respondents of all economic activities, except energy and water companies, predict growth in total sales volumes and improved financial-economic conditions. Enterprises in the trade and processing industries have the highest expectations. The shortage of qualified personnel may be one of the factors that will hamper economic activity in the future. Prospect for further research in this direction is the issue of developing measures to improve the expectations of the business environment. In practical terms, there is a disparity between the regions of Ukraine and the scale of business relative to the economic expectations for 2020.

Keywords: business environment, deregulatory measures, business climate, corruption.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 11.

Danylyevych Nataliia S. – PhD (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: iljusha@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2321-0487>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com//K-6231-2018>

Rudakova Svetlana H. – PhD (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0623-6140>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/K-7671-2018>

Shchetinina Liudmyla V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: sludval@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1519-0647>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/K-7196-2018>

Vashchenko Evgeniy O. – Student, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

Аналізувати економічні очікування бізнесу особливо важливо в періоди економічних трансформацій. У час, коли економіка країни змінюється, легше адаптується до цього саме малий і середній бізнес, адже великий бізнес є вразливим до політичних викликів, змін у власності, доступу до ресурсів. Водночас у малих підприємств менше фінансових ресурсів, щоб витримати зміни на зовнішніх ринках. Втім, українські малі підприємці вже навчилися працювати за кризових умов та орієнтуються лише на себе. Отже, вони можуть вибирати ринок, на якому хочуть працювати: якщо умови в Україні їх не влаштовують, вони намагаються втілювати свої ідеї закордоном.

На шляху до покращення економічної ситуації та зростання економіки за останні п'ять років були

здійснені значні зусилля щодо спрощення умов для ведення бізнесу. Проте і на даний час Україна сприймається як країна із надмірним регулюванням і високим рівнем корупції, що не є сприятливим для бізнес-середовища. Тому надзвичайно актуальною темою є дослідження чинників, які впливають на очікування бізнесу на сучасному етапі.

Теоретичні та практичні аспекти діяльності та характеристики бізнес-середовища було досліджено у працях багатьох науковців, а саме: Л. Г. Гетьман [1], Мельник М. І. [2], Біла І. С. [3], Швець Г. С. [4], Мазур Е. В., Симоник Л. С. [5]. Водночас, через існування різних підходів і методик до характеристик бізнес-середовища, необхідно більше приділити уваги аналізу та рекомендаціям щодо створення сприятливого очікування для нього.

Метою статті є аналіз умов і розробка рекомендацій щодо створення сприятливого для бізнесу середовища через запровадження дерегуляційних заходів, усунення надмірних адміністративних навантажень на бізнес і зменшення державного контролю.

Важливим чинником для бізнесу є стабільність економічного розвитку, політична та геополітична ситуація, надійність фінансового сектора України. Міжнародний і вітчизняний досвід свідчить, що ділові очікування підприємців і населення не лише формуються залежно від економічної ситуації в країні, а й самі певною мірою впливають на розвиток економічної ситуації в майбутньому, принаймні в найближчому. Адже керівництво підприємств планує та організовує їхню роботу на підставі уявлень про власні технологічні та фінансово-економічні можливості й умови ведення бізнесу. Тобто під впливом ділових очікувань менеджменту формується попит підприємств на матеріальні, трудові та фінансові ресурси й організовується їхня комерційна діяльність.

В Україні регулярно проводяться зустрічі та «круглі столи» стосовно аналізу стану економічної ситуації, в яких беруть участь провідні економічні аналітики, представники міжнародних організацій і бізнес-спільноти. За їх результатами висловлюється бачення здійснення пріоритетних реформ. Одним із пріоритетних напрямів є подолання корупції та здійснення дерегуляційних заходів.

Основними досягненнями дерегуляції в ці роки були скорочення кількості нормативно-правових актів (вимог) і збільшення доступності адміністративних послуг як для широкої громадськості, так і для бізнесу. Особливу увагу було приділено практичній реалізації раніше прийнятих заходів, які стосувалися зміни підходів до державного нагляду та контролю. Перевірки наглядових органів традиційно були проблемою для українського бізнесу, тому що вони вимагали часу та ресурсів.

Слід зазначити, що в складному регуляторному середовищі бізнес прагне оптимізувати податковий тягар. З 2015 по 2018 рр. діяв мораторій на перевірки малого та середнього бізнесу. У 2018 р. розпочав роботу Інспекційний портал, який є пілотним модулем планування заходів державного нагляду (контролю) та збору інформації для запуску інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду (контролю). Ключовим результатом його діяльності є впровадження публічної комплексної бази даних інспекції, що дозволяє підприємствам відстежувати інформацію про планові державні перевірки на підприємстві [6]. На початку 2019 р. розпочато реформування державної фіскальної служби та митниці. Ці зміни мали на меті підготувати бізнес для роботи в умовах «без мораторію».

На формування ділових очікувань бізнесу великий вплив мають освітньо-професійний рівень, організаційні умови діяльності та соціально-економічне

становище їхніх учасників. За цими характеристиками свого формування ділові очікування підприємців так чи інакше відрізняються від відповідних очікувань населення, серед якого переважають наймані працівники та частка дрібних підприємців.

Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій кожного кварталу впродовж року проводиться аналіз оцінки ділового клімату шляхом опитування керівників та працівників 300 підприємств машинобудування, будівельних матеріалів, обробки деревини, легкої промисловості, харчової промисловості, поліграфії та важкої промисловості. Індекс ділових очікувань – агрегований показник щодо очікуваного розвитку підприємств у наступні 12 місяців, розрахований за балансами відповідей респондентів стосовно змін фінансово-економічного стану підприємства та майбутньої економічної активності [7].

Значення індексу поточного стану ділового середовища в першому кварталі 2019 р. дещо підвищилося та повернулося до значення третього кварталу 2018 р. і становить $-0,02$, а у першому кварталі 2019 р. індекс очікуваних змін ділового середовища знизився до $0,13$ ($0,23$ у четвертому кварталі 2018 р.). [8]. Ці тенденції вказують на уповільнення темпів зростання у другій половині 2019 р. Слід зазначити, що під час останніх чотирьох років кілька разів змінювалася сама тенденція.

Однією з позитивних тенденцій 2019 р. стало вдосконалення оцінки фінансової та економічної ситуації на підприємствах. У 2019 р. керівники підприємств були більш задоволені результатами своїх компаній, ніж за попередні п'ять років. Більшість опитаних керівників підприємств тривалий час вважають поточний фінансово-економічний стан своїх підприємств задовільним. Порівняно з липнем 2019 р. у жовтні 2019 р. частка респондентів, які позитивно оцінили економічну та фінансову ситуацію компанії, зростає від $13,7\%$ до $20,6\%$, при цьому частка тих, хто негативно оцінив фінансово-економічну ситуацію компанії, зменшилася з $24,74\%$ у липні до $14,6\%$ у жовтні 2019 р. Якщо баланс (різниця між позитивними та негативними оцінками) порівнюється, збільшення з -11% у липні до $+5,9\%$ за жовтень 2019 р. може означати короткострокове поліпшення ситуації. Слід зазначити, що цей показник досяг позитивного значення вперше за останні п'ять років, що безумовно позитивно у 2019 р. [8].

Що стосується довгострокових очікувань, то оптимістичні прогнози переважають над песимістичними. Вперше з моменту запуску опитування бізнес-тенденцій було задано питання про перспективи ділової активності протягом двох років: у жовтні 2018 р., а пізніше в лютому, липні та жовтні 2019 р. У жовтні 2018 р. $37,3\%$ респондентів планує розширення ділової активності в перспективі двох років, і тільки $6,8\%$ прогнозує зниження їх ділової активності. Далі,

протягом усього 2019 р., значення цього показника зменшилося і досягло найнижчого значення (+5,6% у жовтні 2019 р.).

Довгострокові очікування бізнесу залежать від розміру підприємства. Очікування великих підприємств суттєво відрізняються від малих і середніх. Серед великих компаній лише 3,8% повідомили, що планують знизити активність протягом наступних двох років, тоді як 60,4% керівників великих підприємств повідомили про плани щодо подальшого розширення їх діяльності [9]. З іншого боку, майже третина малих і середніх підприємств очікує зменшення ділової активності в найближчі два роки. Це означає, що великі компанії відчують себе комфортніше в сучасних умовах. Саме від розміру підприємств залежить нестабільність зростання довгострокових цілей.

Водночас для більш коректного аналізу отриманих результатів опитувань фахівці НБУ запровадили індекс ділових очікувань (ІДО) – агрегований показник щодо очікуваного розвитку підприємств у наступні 12 місяців. Він розраховується за результатами опитувань підприємств як середньоарифметичне значення балансів відповідей щодо фінансово-економічного стану підприємств, загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва, інвестиційних витрат на проведення будівельних робіт, інвестиційних витрат на машини, обладнання та інвентар, кількості працівників. Значення індексу більше 100 означає перевагу в суспільстві позитивних економічних настроїв, нижче 100 – негативних економічних настроїв. Зазначимо, що переважно позитивними були й очікування підприємців наприкінці минулого року щодо перспектив економічної активності їхніх підприємств у 2019 р. Зокрема, у 2019 р. в Україні очікується доволі високий рівень ділової активності – індекс ділових очікувань становить 117,3% (у III кварталі 2018 р. – 117,2 %). При цьому фахівці НБУ наголошують, що високі темпи зростання економічної активності зберігаються за рахунок поліпшення оцінок щодо фінансово-економічного стану підприємств та інвестиційних витрат, а також завдяки високим прогнозам щодо загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва. При цьому погравлення ділової активності очікують респонденти всіх видів економічної діяльності. Найоптимістичніші прогнози, зазначають фахівці НБУ, у підприємств переробної промисловості (ІДО – 129,3%) [10].

За результатами опитування керівників компаній, яке Національний банк України провів у III кварталі 2019 р., українські компанії поліпшили очікування щодо економічного зростання в Україні (табл. 1).

Вибірка сформована пропорційно внеску регіону та виду економічної діяльності у виробництво валової доданої вартості України. В окремих випадках незначні розбіжності між підсумками та сумою складових можливі за рахунок округлення.

Найвищі очікування фінансово-економічного стану в I кварталі 2019 р. відносяться до Чернігівської області, що вдвічі перевищує найближчого «конкурента», а саме, Київську область. Найгірше майбутнє передбачають у Дніпропетровській та Харківській областях. У II кварталі 2019 р. ситуація кардинально змінилася, спостерігаємо зростання показників у Житомирській області, а в Кропивницькій і Хмельницькій областях відсутня яка-небудь динаміка. У III кварталі 2019 р. показники наблизилися до початкових, за виключенням Закарпатської та Харківської областей (падіння рівно вдвічі та зростання на 14,2 в. п.). Значний ривок зробила Тернопільська область, а падіння простежується в Дніпропетровській, Полтавській і Чернігівській областях. Загалом, бачимо відносно поліпшення у східних областях і погіршення в інших регіонах України, але при цьому Київська, Запорізька та Сумська області та столиця показують стабільність в умовах ринкової економіки.

Щодо загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва, там простежується тотожна ситуація – незначні коливання в центральних частинах нашої держави, але явні падіння в Закарпатській, Вінницькій та Івано-Франківській областях. Лідерами є Волинська та Львівська області.

Можемо помітити взаємозалежність між очікуваннями респондентів, адже якщо прогнозується покращення фінансово-економічного стану, то здійснюється збільшення (як мінімум сталість) загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва. З кожним кварталом ситуація не стає кращою, більш контрольованою. На нашу думку, бізнес у нашій державі знаходиться у стадії стагнації, тому не слід очікувати явно позитивних результатів і звершень без економічного прориву або без одержання масштабної фінансової допомоги.

На фоні річних тенденцій щодо регуляторного навантаження важливою тенденцією за 2019 р. стало вдосконалення щоквартальних оцінок ділового клімату на тлі нестабільного економічного зростання та обережних очікувань щодо майбутнього. У 2019 р., вперше за багато років, зафіксовано поступове вдосконалення сучасного стану ділового клімату. Якщо порівняти Індекс поточного стану бізнес-середовища в жовтні 2019 р. з відповідним періодом 2018 р., можна сказати, що показник значно покращився – він збільшився на 15 в. п., хоча це все ще залишається в негативному руслі.

Початок 2019 р. в Україні носив характер зростаючого оптимізму щодо поліпшення ділового середовища. Зменшення значень індексу очікуваних змін у бізнес-середовищі відбулися за рахунок скорочення частки тих, хто очікував позитивні зміни (з 25,8% до 19,7). Водночас 52,6% керівників компаній повідомили, що не очікують змін у бізнес-середовищі протягом наступних шести місяців. У липні 2019 р. ін-

Очікування підприємств регіонів України щодо їх ділової активності (за складовими)

Назва регіону (область)	Очікування респондентів у наступні 12 місяців щодо (баланси відповідей, %):					
	фінансово-економічного стану			загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва		
	I кв. 2019 р.	II кв. 2019 р.	III кв. 2019 р.	I кв. 2019 р.	II кв. 2019 р.	III кв. 2019 р.
Вінницька	19,0	25,0	15,8	50,0	45,5	35,0
Дніпропетровська	7,4	12,3	8,6	17,6	19,4	18,1
Закарпатська	50,0	16,7	25,0	41,7	8,3	8,3
Київська та м. Київ	24,0	29,4	25,2	41,6	38,0	32,4
Харківська	2,1	18,4	16,3	19,1	26,5	21,6
Волинська	41,7	36,4	33,3	46,2	46,2	50,0
Житомирська	21,4	45,5	16,7	50,0	38,5	35,7
Запорізька	13,3	25,9	25,0	26,7	27,6	35,7
Івано-Франківська	27,8	23,5	16,7	47,1	33,3	22,2
Кропивницька	18,8	0,0	31,3	31,3	20,0	18,8
Львівська	28,6	25,0	24,3	47,2	33,3	50,0
Миколаївська	31,3	18,8	12,5	44,4	44,4	43,8
Одеська	13,2	15,8	17,1	25,6	30,6	16,7
Полтавська	16,7	20,6	2,9	27,8	16,7	13,9
Рівненська	36,4	15,4	16,7	21,4	0,0	30,8
Сумська	30,8	33,3	33,3	23,1	26,7	33,3
Тернопільська	40,0	30,0	55,6	80,0	54,5	66,7
Херсонська	23,1	18,2	33,3	23,1	16,7	16,7
Хмельницька	12,5	0,0	-7,1	31,3	20,0	-18,8
Черкаська	46,7	25,0	22,2	47,4	21,1	11,1
Чернівецька	-20,0	18,2	20,0	20,0	22,2	20,0
Чернігівська	60,0	33,3	16,7	7,1	28,6	28,6

Джерело: складено на основі [11].

декс очікуваних змін у бізнес-середовищі практично не змінився і залишився на рівні 0,21. Однак у жовтні 2019 р. його значення впало до 0,16 в. п. Це зниження індексу було обумовлено одночасним зниженням частки оптимістів з 29,5% у липні до 27,6% у жовтні, і збільшенням частки песимістів – від 8,6% до 11,8% відповідно.

За результатами дослідження IER, яке було проведене у жовтні 2019 р., «низький попит» займає перше місце у списку перешкод для зростання виробництва. Ця перешкода іноді входить до першої десятки перешкод для зростання виробництва за останні десять років, обмінюючись позиціями з такою проблемою, як «брак ліквідності». Слід зазначити, що частка керівників підприємств, для яких низький попит є перешкодою, у жовтні 2019 р. збільшилася до 57,6% від 53,9% у липні 2019 р.

Друге місце в рейтингу зайняли «проблеми з ліквідністю». Ця проблема була вказана як одна із

головних перешкод протягом тривалого періоду спостереження.

Третя перешкода – «високий конкурентний тиск». Його значення для респондентів у жовтні 2019 р. залишилося майже незмінним порівняно з липнем 2019 р. і склало майже 42,7%. З економічної точки зору, те, що підприємства переживають відносно високий рівень конкуренції на ринку, є досить хорошою новиною, оскільки конкуренція підштовхує бізнес до розвитку.

Дефіцит кваліфікованих робітників (33,3%) і брак сировини і матеріалів (31,3%) є також певною проблемою. Проблема з дефіцитом кваліфікованих робітників була однією з найбільшою у 2019 р. Так чи інакше, це сигналізує про те, що питання робочої сили в Україні буде мати ключове значення для економічного розвитку найближчим часом. Бізнес, за винятком підприємств енерго- та водопостачання і сільського господарства, також очікує збільшення кількості своїх працівників. Саме тому багато підпри-

емств, як в ІТ-сфері, так і у великій промисловості, агросекторі, запроваджують навчання для студентів та інших робітників. Найбільшу потребу у створенні нових робочих місць відчують компанії з Львівської та Тернопільської областей.

Брак сировини залежить від її наявності з природної точки зору, це, найвірогідніше, впливає і на логістичні труднощі, з якими стикаються численні підприємства.

Найменш суттєвою перешкодою для підприємств у жовтні 2019 р. стали застарілі технології. Це означає, що у бізнесу практично немає проблем із забезпеченням позик і технологічною базою. Водночас зростання загальних обсягів реалізації продукції та поліпшення фінансово-економічного стану прогнозують респонденти всіх видів економічної діяльності, крім підприємств енерго- та водопостачання. Найвищі очікування – у підприємств торгівлі та переробної промисловості.

Як наголошує бізнес-середовище, в Україні досі існує проблема організації та управління здійсненням реформ. Розроблені економічні прогнози та експертні висновки підтверджують необхідність якомога швидшого прийняття урядом вже давно назрілих рішень у питаннях енергетичної безпеки держави, стабілізації фінансової системи та розвитку експортного потенціалу. Посилення потенціалу державних установ для забезпечення верховенства права та захист прав власності є головною передумовою для зменшення невизначеності для бізнесу в майбутньому.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження можемо підсумувати, що в очікуваннях бізнесу позитивні оцінки та прогнози домінують над негативними. Водночас, незважаючи на те, що бізнес залишається досить оптимістичним щодо своєї підприємницької діяльності, зростання виробництва є нестабільним, і темпи зростання досить низькі.

На наш погляд, дефіцит кваліфікованого персоналу може бути одним із факторів, що буде гальмувати економічну активність у майбутньому. Серед головних критеріїв відбору персоналу сьогодні є бажання розвиватися та виходити із зони комфорту. При цьому необхідно відмітити, що змінюється сам підхід до управління персоналом, персонал розглядається, перш за все, як людський капітал. Люди, інновації та корпоративна соціальна відповідальність стають головною стратегією та орієнтиром бізнесу.

Щодо очікувань бізнесу, то, оскільки довгострокові бізнес-плани варіюються за розміром підприємства, великі компанії, як правило, є дуже оптимістичними, на відміну від малих і середніх фірм. Не останнє місце в цьому мають неформальні відносини бізнесу та державних органів влади.

Особливу увагу, на наш погляд, потрібно приділити висновкам щодо очікувань бізнесу відносно

стабільності законодавчого середовища. Є потреба почати з урегулювання адміністрування податків великих корпорацій, оскільки тиск на малий і середній бізнес не сприятиме інноваціям і розвитку України. Для зростання малого бізнесу дуже важливо, щоб ризики для підприємця були мінімальні. Отже, держава сьогодні має розвивати малий і середній бізнес, допомагати йому, але насамперед – не заважати.

Подальших досліджень вимагатимуть питання розробки заходів для поліпшення очікувань бізнес-середовища. Це допоможе визначити орієнтири реформ, які слід провести в майбутньому задля підвищення рівня економічного стану країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман Л. Г. Бізнес-середовище міжнародної економічної діяльності на сучасному етапі. *Ефективна економіка*. 2017. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5397>
2. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2012. 568 с.
3. Біла І. С., Насікан Н. І. Бізнес-середовище в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 127–131. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/29.pdf>
4. Швець Г. С. Сучасне бізнес-середовище малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 34. С. 31–39. URL: http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/16128/34_2017_p031-039.pdf?sequence=1
5. Мазур Е. В., Симоник Л. С. Состояние бизнес-среды малых и средних предприятий в Украине. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (2). С. 726–729.
6. Інспекційний портал. URL: <https://inspections.gov.ua/>
7. Петрик О., Колесніченко Н. Опитування щодо ділових очікувань підприємств як інструмент прогнозування та комунікацій центрального банку. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 11. С. 3–11.
8. Щоквартальна оцінка ділового клімату / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/business_idea_industry?pid=6232.
9. Щоквартальна оцінка ділового клімату. Аналітичний звіт за результатами опитування керівників промислових підприємств в Україні. Вересень 2019. № 3. URL: http://www.ier.com.ua/files/Regular_products/BTS/Industry/QES_ukr_02_2019_FINAL.pdf
10. Кулицький С. Ділові очікування підприємців і населення та їх вірогідний вплив на динаміку української економіки у 2019 р. *Україна: події, факти, коментарі*. 2019. № 3. С. 50–62; № 4. С. 51–58. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2019/3.pdf>; <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2019/4.pdf>
11. Ділові очікування підприємств та регіонів, III квартал 2019 року / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/dilovi-ochikuvannya-pidpriyemstv-iii-kvartal-2019-roku>

REFERENCES

- Bila, I. S., and Nasikan, N. I. "Biznes-seredovyshech v Ukraini" [Business Environment in Ukraine]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. 2017. <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/29.pdf>
- "Dilovi ochikuvannia pidpriemstv ta rehioniv, III kvartal 2019 roku" [Business Expectations of Enterprises and Regions, Q3 2019]. Natsionalnyi bank Ukrainy. <https://bank.gov.ua/news/all/dilovi-ochikuvannya-pidpriemstv-iii-kvartal-2019-roku>
- Hetman, L. H. "Biznes-seredovyshech mizhnarodnoi ekonomichnoi diialnosti na suchasnomu etapi" [A Business-Environment of International Economic Activity on the Modern Stage]. Efektyvna ekonomika. 2017. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5397>
- Inspektsiinyi portal. <https://inspections.gov.ua/>
- Kulytskyi, S. "Dilovi ochikuvannia pidpriemstv i naselenia ta yikh virohidnyi vplyv na dynamiku ukrainskoi ekonomiky u 2019 r." [Business Expectations of Entrepreneurs and the Population and Their Likely Impact on the Dynamics of the Ukrainian Economy in 2019]. Ukraina: podii, fakty, komentari. 2019. <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2019/3.pdf>; <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2019/4.pdf>
- Mazur, Ye. V., and Simonik, L. S. "Sostoyaniye biznes-sredy malykh i srednikh predpriyatiy v Ukraine" [Business Environment of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine]. *Molodiy vcheniy*, no. 5 (2) (2018): 726-729.
- Melnyk, M. I. *Formuvannia biznes-seredovyshech Ukrainy v umovakh instyutsiinykh transformatsii* [Formation of Business Environment of Ukraine in the Conditions of Institutional Transformations]. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2012.
- Petryk, O., and Kolesnichenko, N. "Opytuvannia shchodo dilovykh ochikuvan pidpriemstv yak instrument prohnouzuvannia ta komunikatsii tsentralnoho banku" [Survey on Business Expectations of Enterprises as a Tool for Forecasting and Communication of the Central Bank]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 11 (2012): 3-11.
- "Shchokvartalna otsinka dilovoho klimatu. Analitichnyi zvit za rezultatamy opytuvannia kerivnykiv promyslovykh pidpriemstv v Ukraini" [Quarterly Assessment of Business Climate. Analytical Report on the Results of the Survey of Heads of Industrial Enterprises in Ukraine]. Veresen 2019. http://www.ier.com.ua/files/Regular_products/BTS/Industry/QES_ukr_02_2019_FINAL.pdf
- "Shchokvartalna otsinka dilovoho klimatu" [Quarterly Assessment of Business Climate]. Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii. http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/business_idea_industry?pid=6232
- Shvets, H. S. "Suchasne biznes-seredovyshech maloho ta serednyoho pidpriemnytstva v Ukraini" [The Current Business Environment of Small and Medium Business in Ukraine]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*. 2017. http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/16128/34_2017_p031-039.pdf?sequence=1